

Den norske antropologen Fredrik Barth skriver i boka *Manifestasjon og Prosess* om det dominerende mantra i kulturforskningen, som handler om at menneskers virkelighet er kulturelt konstruert. Barth er lite imponert over dette relativt banale faktum, men ser tvert imot et permanent behov for å utforske empirisk i hvilken grad den kulturelle virkeligheten viser mønster og orden, og kildene som slike mønstre springer ut fra. Nettopp dette er det Sara Berglund gjør, og hun har gjort det til en spennende undersøkelse. Slik jeg leser avhandlingen fremstår ikke bildet av travsporten som enhetlig og ordnet, men ved å insistere på flertydighet og på pågående prosesser er det ikke et lukket univers som presenteres. Gjennom sin undersøkelse av en relativt smal delkultur, analyseres det frem et bilde av utviklingstrekk og samtidskultur med gyldighet langt utover sin umiddelbare sammenheng. Travsportens utøvere utgjør et mikrosamfunn, en liten del som speiler en større.

I tillegg til sine faglige forutsetninger trekker Berglund veksler på personlig kompetanse fra sin fortid som "hästflicka", det vi i Norge kaller "hestejente". Travsportens omsorgspersoner, de som steller hestene og tar hånd om deres ve og vel, er overveiende kvinner, mens de mest statusfylte og økonomisk innbringende posisjoner som trenere og kusker domineres av menn. Vi står derfor overfor et felt der fordeling av oppgaver skjer i tråd med klassiske kjønnsrollemønstre, uten at denne kjønnsasymmetrien problematiseres nevneverdig. I stedet blir man som leser gjort oppmerksom på den maktposisjon som ligger i å forvalte hestens følelsesliv, posisjonen som hestens fortrolige og nærmeste venn. Det er vanskelig å ikke se dette som et noe problematisk utslag av nærheten til nettopp denne rollen, for selv om man som hestejente og hestepasser opplever at man har en meget betydningsfull funksjon i forhold til hesten, nøytraliserer dette ikke en strukturell asymmetri.

Det ovennevnte problem synes å springe ut av Berglunds fortid som "hästflicka", den andre og kanskje mest påfallende "hvite flekk" i avhandlingen har å gjøre med bildet av travsporten som renhårig og lytefri. Men er det virkelig slik? I Norge har vi hatt serier med skandaler i travsporten, knyttet til doping og annen juks, for ikke å snakke om tvilsomme økonomiske prosjekter i regi av travsportens utøvere. Er travsporten så "snill"? Har den et ubetinget godt rykte, eller underkommuniserer forfatteren noe her? Som feltarbeider blir man trukket inn i sfærene til sine informanter, og det kan være spørsmål som det er problematisk å luften. Men å helt unngå det betente er likevel ingen vei å gå.

Til tross for at noen innvendinger knytter seg til forfatterens nærhet til sitt emne, er det nettopp nærheten og evnen til å formidle denne som gir avhandlingen løft. Berglund har levert et meget leseverdig arbeid, fri for fortung teori og ansamlinger av "parentes-gubbar". Tvert imot trekkes teori og teoretikere inn i de sammenhenger de er relevante, der de kan belyse og underbygge hennes resonnementer og analyser. Teoretiske perspektiver og poenger bæres frem gjennom empirien, av måten denne er organisert på. Berglunds betydelige innsikt i emnet drives fremover av ekte engasjement, og gjør at man som leser blir hurtig innfanget. Teksten er balansert og personlig, uten sterke emosjoner, men med frodige beskrivelser og et variert og levende språk som harmonerer med emnet. Her er språklig trav, uten tendenser til å gli over i galopp.

Olav Christensen, Oslo

Gillis Herlitz: *Mors dag och Halloween. Festseder i förändring*. ETNOLORE 31. Uppsala universitet 2007. 250 s., ill. English summary. ISBN 978-91-506-1922-5.

Gillis Herlitz har lagt fram en doktorsavhandling i etnologi vid Uppsala universitet om de båda årshögtiderna mors dag och Halloween. Hans syfte är att beskriva och analysera två svenska festseder med ursprung i USA. Mors dag introducerades i början av 1900-talet och Halloween i slutet av 1900-talet. Analysen tar sin utgångspunkt i den s.k. tidsandan. Inriktningen på beskrivning följd av analys märks i uppläggningskapitlet.

Efter inledningskapitlet (s. 11–33) kommer ett kapitel om mors dag (s. 34–120). Där beskrivs först det tidiga mors dagsfirandet inspirerat av den amerikanska upphovskvinnan Anna Jarvis och därefter den svenska initiativtagaren Cecilia Bååth-Holmberg och kretsen kring henne i slutet av 1910-talet. Längre fram i kapitlet presenteras sedens senare utveckling under 1900-talet utifrån en subjektiv epokindelning som Herlitz har gjort. Epokerna benämns Etablering 1920–1925, Konsolidering 1925–1945, Kulmen 1945–1965, Nedgång 1965–1980 och Renässans med frågetecken 1980–2000. I detta sammanhang kommer författaren in på de analytiska frågorna om varför seden med mors dag blev införd och sedan, mot flera odds i tidsandan, har fortsatt att firas ända fram i våra dagar.

Kapitel tre (s. 121–200) tar upp Halloweenfirandet på ett motsvarande sätt, men då är tidsperspektivet av-

sevärt kortare. Det är 1990-talet som studeras, men inte 2000-talet fram till nu. Halloweenens bakgrund på Irland, i England och USA får en utförlig presentation med utgångspunkt i tidigare skriven litteratur. Därefter går Herlitz över till Sverige, där han bygger på arkiv- och fältmaterial. Hur firades Halloween under de första åren av både barn och vuxna? Sedan följer en diskussion om varför seden kom till Sverige och dess utveckling här.

Kapitel fyra (s. 201–208) innehåller en avslutande diskussion om festseder i förändring.

I min recension vill jag till en början ta upp en del centrala begrepp i avhandlingen. Det gäller sed, fest, retorik och tidsanda. Därefter diskuteras författarens relation till och bruk av tidigare forskning. Material och materialanvändning kräver en särskild belysning. Sedan diskuteras författarens tolkningsperspektiv. Till slut vill jag belysa mors dag och Halloween i ett komparativt perspektiv.

Begrepp

Då det gäller begreppet *sed* hänvisar författaren till Nationalencyklopedin (s. 11). Han borde emellertid ha förhållit sig till den ämneshistoriska diskussion som har förekommit inom etnologin. Vid den nordiska etnolog- och folkloristkongressen i Finland 1981 ägnades en hel session just åt begreppet *sed*. *Sed* och *vana* ställdes mot varandra. Ulla Brück höll inledningsföredraget och kommentarerna kom från Carsten Bregenhøj, Asbjørn Klepp, Bo Lönnqvist och undertecknad recensent (publicerat i boken *Trends in Nordic Tradition Research*, Helsinki 1983, s. 83ff). I festskriften till Nils-Arvid Bringéus 1991 undvek redaktörerna Jonas Frykman och Orvar Löfgren medvetet begreppet *sed* och gav boken titeln *Svenska vanor och ovanor*.

Jonas Frykman använde begreppet *rit* istället för *sed* vid den nordiska etnolog- och folkloristkongressen 1978 på Gotland. Hans syn på sekulära riter presenteras i artikeln ”Rit som kommunikation” i boken *Kulturell kommunikation*, Lund 1979. Han inspirerades uppenbarligen av den år 1977 utgivna antologin *Secular Rituals*, (Sally Falk Moore och Barbara Meyerhoff red.).

Diskussionen om *rit* och *ritual* istället för *sed* följs upp i boken *Gatan är vår. Ritualer på offentliga platser* (1995, Barbro Klein red.). Hon motiverar användningen av begreppet *ritual* istället för *sed* med att *sed* inte inkluderar ”det vardande och framväxande” (här kan man tänka på Halloween) utan istället inriktar sig på ”inlärda mallar och nedärvda mönster” (s. 13), dvs. en fokusering på traditionen. För att visa på det processuella över tid

kan man enligt Arne Bugge Amundsen i boken *Ritualer. Kulturhistoriske studier* (2006) använda begreppet *ritualisering* (s. 15).

Ett annat begrepp som borde ha problematiserats i avhandlingen är *fest*. Underrubriken inbegriper ju ordet *festseder*. Författaren har emellertid inte diskuterat vad *fest* är och kan vara med utgångspunkt i diskussioner som förekommit inom tidigare kulturforskning. Här tänker jag särskilt på det symposium som ägde rum i Köpenhamn 1978 och som gav upphov till antologin *Studiet af fester* (1979, Flemming Hemmersam och Bjarne Hodne red.). Utgångspunkten för mycket av diskussionerna var att förändrade samhällsramar producerar ett annorlunda festfirande. Detta liknar författarens tankar om tidsandan som ett analysredskap.

Författaren använder ordet *retorik* (s. 113), men han definierar inte begreppet. Han nyttjar folkklivarkivens frågelistmaterial som en motpol till retoriken i den offentliga debatten, som bl.a. har belysts av idéhistorikerna Tore Frängsmyr och Karin Johannisson. I detta sammanhang kunde begreppet *praxis* ha kommit till användning.

Som läsare undrar man (s. 116) varför det finns fler människor som firar mors dag än vad som kan anas utifrån retoriken. Det är barn som har svarat på frågorna om mors dag. De är väl inte direkt påverkade av kvinno- och jämställdhetsdebatt i vuxensamhället? Man kan fråga sig om svaren hade blivit annorlunda om författaren hade frågat gymnasister som är mer insatta i en rådande samhällsdebatt. Relationen *retorik–praxis* kunde också vara intressant att pröva hos bl.a. feministiska samhällsdebattörer. Retorik och *praxis* hänger inte alltid ihop, vilket är ett intressant forskningsperspektiv för kulturforskare.

Som ett tänkbart alternativ till det odefinierade ordet *retorik* framstår begreppet *diskurs*. Inom svensk etnologi har detta Michel Foucault-relaterade begrepp särskilt använts av Birgitta Svensson. Hon skrev i uppsatsen ”Den etnologiska blicken”: ”Med en mycket stark förenkling kan man beskriva diskursen som en samtalsordning eller ett sätt att tala” (s. 119 i boken *Kunskapsmål, teori, empiri*. 1996). Herlitz använder ordet *diskurs* på s. 21 utan att sätta in det i sitt vetenskapliga sammanhang.

Författaren fäster stor vikt vid begreppet *tidsanda* i analysen. En sak som försvårar ordets vetenskapliga förklaringsvärde är att det är så oprecist och vittomfammande. Det är oerhört svårt att avgränsa det, och användningen av det i ett analytiskt sammanhang kan därför lätt bli godtycklig och osäker. Birgitta Svensson

har också varit inne på begreppet tidsanda. Hon framhåller att man genom diskursen, sättet att tala, kan nå fram till tidsandan. Den är alltså för henne ett undersökningsobjekt och inte som hos Herlitz ett analytiskt begrepp.

För Herlitz (s. 27) är tidsanda ett begrepp på makronivå. Då inställer sig frågan om politiska beslut är uttryck för tidsandan, makronivån. Så verkar författaren i alla fall mena. Recensenten undrar emellertid om det finns annat än politiska beslut som inverkar på tidsandan. Som en viktig förklaring bakom mors dagsfirandets framgång nämner författaren synen på moderskapet. Men den kan väl speglas i idédebatter och politiska debatter lika väl som i politiska beslut?

Konsumtionssamhället och upplevelseindustrin har enligt författaren haft en viktig betydelse för accepteringen av Halloweenfirandet. Recensenten undrar om det också är styrt av politiska beslut. Det är väl mer ekonomiska krafter och teknologisk utveckling som ligger bakom detta? På s. 27 uppger författaren att politiska beslut och lagstiftning påverkar medborgarnas uppfattningar och värderingar. Kan det inte tvärtom vara så att medborgarnas uppfattningar liksom idédebatter påverkar och kan leda fram till politiska beslut?

För att exemplifiera hur författaren tillämpar tidsandabegreppet i sin analys vill jag lyfta fram avsnittet Tiden (dvs. omkring 1919) (s. 49–50). För det första finns det knappast några källreferenser. För det andra verkar det rätt så godtyckligt vad som kommer med och vad som utelämnas, t.ex. utelämnar författaren folkrörelserna medvetet (s. 50). Inom frikyrkorna har emellertid modersrollen varit väsentlig i diskussionerna. 1910-talet var en tid då folkrörelserna befann sig på en av sina absoluta höjdpunkter. Nykterhetsrörelsen IOGT har aldrig varit så framträdande som på 1910-talet, företrädare för IOGT var starkt företrädare i riksdagen och därmed kunde de utöva ett markant inflytande över den politiska utvecklingen.

Folkloristen Ane Ohrvik har publicerat en uppsats med titeln ”Hallowiiiiin! Ritualisering som entreprenörskap” (i *Ritualer*). Hon har specialstuderat en medveten *aktör och innovatör* vad gäller införandet av Halloweenfirande i Norge. Denne växte upp i USA och arbetade därefter flera år i Norge som elektroingenjör. Hans intresse var att införa Halloweenfirandet i Norge eftersom han hade så positiva upplevelser av social karaktär från uppväxten i USA. Däremot var inte den ekonomiska vinningen viktig för honom. Det rör sig alltså mer om kulturella, idéella och sociala motiv (Ohrvik s. 157) än om ekonomiska. Mannen som Ohrvik benämner *entreprenör*

började 1996 arrangera ett privat Halloweenfirande i sin lägenhet i Oslo och därefter på centrala uteställen, där hans initiativ blev mycket framgångsrika.

Man frågar sig i det sammanhanget om Bengt Olander är en motsvarighet för Halloweenens införande i Sverige? Vilket var hans motiv? Det verkar utifrån Herlitz framställning inte vara det kulturella intresset utan snarare det ekonomiska vinstmotivet, alltså ett direkt kommersiellt intresse, som styrt honom. Det kan anses naturligt med tanke på att Olander förestår LECOAB, som är Sveriges största leverantör av maskeradartiklar. Hans roll som innovatör kunde ha diskuterats och problematiserats i avhandlingen. Cecilia Bååth-Holmberg kan sägas ha en motsvarande funktion i samband med introduktionen av mors dag. Entreprenör- och innovatörsperspektivet kan egentligen vara lika viktigt att ta hänsyn till i analysen som det oprecisa och osäkra tidsanda-perspektivet.

Tidigare forskning

Författaren brukar i liten grad referera till tidigare forskning (s. 12–16) till att tydliggöra sin egen forskarposition. Var står han och hur vill han gå vidare med utgångspunkt i tidigare forskning? Vilka teoretiska perspektiv kan han dra nytta av? Angående teorier uppger Herlitz att han vill använda funktionalism och interaktionism. På s. 20 talar han om funktionalism och interaktionism och hänvisar till äldre antropologiska forskare som Malinowski och Radcliff-Brown; däremot förekommer tyvärr inga hänvisningar till etnologisk ämneshistoria, dvs. hur dessa forskares teoretiska infallsvinklar har använts av etnologer i Norden.

I författarens framställning saknar jag hänvisningar till en del *aktuell internationell forskning*. Det gäller undersökningar om utklädsel men också om årshögtider. Sedan 2000 finns ett nordiskt projekt lett av Terry Gunnell på Island och Carsten Bregenhøj i Finland om ”Masks and Mumming in the Nordic Area”. Genom kontakter med detta projekt hade författaren kunnat få ytterligare perspektiv på utklädningsbruk vid Halloween.

Jag finner det vara viktigt att göra en specialgranskning av författarens förhållande till Agneta Liljas skrift *Sockrade hjärtan och godissugna spöken* (1998), vilken tar upp Halloweenfirande. Herlitz skriver om den: ”I rapporten ställer Agneta Lilja likartade frågor som de jag är intresserad av. Ibland, visar det sig, har vi till och med intervjuat samma personer och fått likartade svar” (s. 15). Fanns det inte här en uppenbar risk för onödigt dubbelarbete? Varför intervjua samma personer om samma sak? Det gäller bl.a. innovatören Bengt Olander

på LECO och Buttericks. Herlitz hade faktiskt inlett sin undersökning medan Lilja ännu höll på med sin studie. Om den arbetsfördelning som kan ha förekommit mellan dem säger Lilja i not 369 på s. 101, att hennes studie gäller den vuxna befolkningen medan Herlitz undersökning även tar med barn. Är detta den egentliga skillnaden? Gjorde de upp någon gränsdragning eller fanns det något konkurrensförhållande? Eftersom Herlitz avhandling kom många år senare än Liljas studie borde han mycket mer kunna belysa upptagandeprocessen, medan hon endast tar upp själva startfasen i Sverige.

Material

Det framgår att författaren år 2002 skickade ut en *frågelista* om mors dag (s. 17 och s. 247) men inte om Halloween. Frågelistan om Halloween sändes ut 1997. Det hade varit värdefullt att följa upp Halloweenfirandet 2002 med tanke på att detta firande just befann sig i själva startfasen 1997. Mycket kan hinna hända under de första fem åren.

Med utgångspunkt i vad som skrivs (s. 17 och s. 219) gällande *intervjuer* vill jag ställa frågan om författaren inte hade kunnat intervjua ett urval av personal på förskolor, fritidshem och skolor för att få fördjupade svar jämfört med enkäterna och frågelistsvaren om tankarna runt firandet eller icke-firandet. Då hade han kunnat få inblickar inte bara i det yttre firandet utan också i föreställningarna och resonemangen som finns i anknytning till firandet.

Författaren använder sig inte av någon metodlitteratur när han uttalar sig om intervjuer, samtal och samtalsintervjuer (s. 18). Här vill jag hänvisa till boken *Kulturvitenenskap i felt. Metodiske og pedagogiske erfaringer* (2005). Rent allmänt vill jag säga att metodiska diskussioner är rätt så frånvarande i denna avhandling.

Författaren kunde ha gjort systematiska *observationer* vid Halloweentiden i Uppsalaregionen under tiden 1997–2006, särskilt i den offentliga sfären. De observationer som nämns verkar inte vara systematiskt genomförda. Har författaren vandrat runt i Uppsala bara ett år 1998 vid Halloweentiden? Det verkar vara så utifrån texten på s. 160.

Det framgår (s. 16) att författaren har gått igenom *tidningar* angående Halloween under åren 1990–2000 men inte senare. Tiden efter år 2000 kunde ha gett nya perspektiv på förändring jämfört med Agneta Liljas synkrona studie. Ane Ohrvik uppger i sin uppsats om Halloween i boken *Ritualer* att antalet tidningsartiklar om detta firande i Norge har ökat explosionsartat under

2000-talet (s. 141).

Recensenten frågar sig (s. 34) om tidningarna inte har skrivit något efteråt om hur mors dag har firats, eller är det bara annonser i förväg? Det senare alternativet skulle kunna tyda på att det enbart är ett privat festfirande och inte något som man lägger märke till i offentligheten, som ju tidningarna särskilt bevakar.

Författaren skriver (s. 97) att man kan ana att mors dag under 1930-talet kom att bli ett slagträ i den politiska debatten. Några källor anges dock inte. Här vore det relevant att kontrollera i *riksdagsprotokollen* som har innehållsregister. Finns det möjligen *dagböcker* som kan ge inblickar i firandet i hemmen?

Agneta Lilja har *färgbilder* som skildrar Halloweenfirandet. Sådana bilder i färg finns också i den finlandssvenska etnologen Carola Ekremss uppsats "Halloween – kulturellt hot eller maskerad i höstmörkret?", publicerad i tidskriften *Källan* nr 4 2001. Även Ane Ohrvik har färgbilder från Norge i sin uppsats i boken *Ritualer*. Färgbilderna ger en stark visuell dimension, inte minst genom framhävandet av det orange färgspelet vid Halloween. Färgerna skall hjälpa till att påverka och skrämja betraktarna. Denna känsla får inte läsaren när man ser bilderna i svartvitt. Jag upplever att författaren har lagt ringa vikt vid en analys av det bildmaterial och den övriga materiella kulturen som är knuten till Halloween. Det är ju den som ligger bakom skrämjel och rädsla som skulle kunna uppstå hos betraktarna.

Bildförekomsten i boken är begränsad. Författaren skulle kunnat ha flera foton för att visualisera kulturen i olikartade sammanhang. Framställningen av mors dagsfirandet saknar foton. Man kan fråga sig om han försökt att finna några bilder i privata hem. De bilder som finns utgörs av teckningar i skriften *Strix* 1919 (s. 77), mors dagskort (s. 91) och tecknade illustrationer i mors dagsskrifter (s. 95, 99, 103). De skildrar retoriken men inte den levda verkligheten.

Litteraturreferenser

Av böcker som saknas i avhandlingen vill jag nämna Nils-Arvid Bringéus *Årets festdagar* (1999). I denna bok finns hänvisningar till Halloween, i motsats till i Bringéus bok *Årets festseder* (2:a uppl. 1981) som Herlitz refererar till. Med tanke på diskussionerna om att hösten är så festfattig kunde författaren också funnit viktig information i Tordis Dahllöfs bok *Mikaeli. Sommarens slut och vinterns smygande ankomst* (2003). Mikaelitiden var i äldre tid ungdomens flyttelg som kombinerades med ungdomsgillen.

Jag har också funnit att vissa litterära källor är mindre tillförlitliga eller i varje fall *sekundärkällor*. I det sammanhanget vill jag ta upp Karin Johanssons lilla skrift *Till Mor* (53 s., 1974). Författaren hänvisar till den flera gånger för att skildra en historisk utveckling både i Sverige och utomlands, bl.a. gällande Mothering-Sunday (s. 34ff) i äldre tid. Det måste rimligen finnas bättre referenser på engelsk mark än denna obetydliga skrift. Johanssons källreferenser är mycket fåtaliga och innehåller bl.a. åtta svenska och amerikanska tidningsartiklar från tiden 1969–1973.

Källkritiska frågetecken kan även riktas mot Hans Dahlbergs bok *Hundra år i Sverige. Krönika över ett dramatiskt sekel* (1999). Begreppet krönika gör mig direkt tveksam när det gäller en vetenskaplig historisk framställning. Dahlberg är journalist och författare till yrket, men han har inte utfört några vetenskapliga undersökningar inom ämnet historia. Han har medarbetat i tidningar, radio och tv med utrikespolitik som specialitet. Däremot är det helt i sin ordning när Herlitz använder sig av olika uppsatser i samlingsverket *Den svenska historien* som utkom på 1960-talet.

Det bör även noteras att vissa avsnitt där Herlitz avser att beskriva tidsandan har en översiktlig karaktär och saknar närmare litteraturreferenser. Ett exempel (s. 49f) är avsnittet Tiden (omkring 1919). Man frågar sig (s. 114f) vad som är källa för denna framställning. På s. 175 finns inga källor angivna för ett långt avsnitt om döden.

Tolkningsperspektiv

I författarens framställning finns mycket av spekulativa tolkningar. Sannolikhetsorienteringen är påfallande i mycket av analyserna. Detta hänger till stor del samman med att tidsandan är så svår att bestämma.

Författaren försöker (s. 70) tolka förslaget om att införa mors dagsfirande mot bakgrund av rashygieniska tankegångar. Han använder ordet ”möjligen” om förslagsställarnas oro över kvaliteten hos befolkningen och orden ”all anledning att tro” angående deras oro över den sjunkande nativiteten i landet. Man finner (s. 97) uttrycken ”rimligt att anta”, ”förmodligen”, ”kan man ana att” och uttrycket att ”en gissning är” (s. 145), författaren borde istället ha använt ordet antagande. För att undvika ordet gissa i ett vetenskapligt sammanhang skulle man kunna säga att ”denna fråga går det inte att få något bestämt svar på”. Vid tolkningen av en skillnad mellan Sverige och USA i fråga om utklädsel och maskering hos barn använder författaren i ett och

samma stycke (s. 179f), som omfattar cirka en tredjedels sida, inte mindre än sju spekulativa uttryck. Det ger en egendomlig upplevelse vid läsningen av en text med vetenskapliga ambitioner.

Vid en sannolikhetsorienterad forskning måste målet vara att finna så många indicier som möjligt såväl i empiriskt material som i litteraturen, vilka talar för den tolkning som forskaren väljer. Det gäller att upprätthålla trovärdighetsnivån i en vetenskaplig framställning så långt det är möjligt.

Jag vill också kommentera Herlitz användning av ordet ”varför” som ju utgör ett nyckelbegrepp vid vetenskaplig analys. Han använder begreppet både när han ställer den vetenskapliga frågan varför, dvs. försöker finna olika påverkande faktorer, och när han hänvisar till aktörers eller förslagsställares argument eller motiveringar för att införa en ny sed antingen det gäller mors dag eller Halloween.

Det finns ett avsnitt med rubriken ”Varför firades mors dag?” (s. 64ff). Frågan avser startfasen omkring 1919. Här belyser författaren de motiveringar som förslagsställarna lade fram. Den nämnda rubriken bör därför bytas ut mot ”Motiveringar för att propagera (eller argumentera) för mors dagsfirande.” På s. 64 bör även ordet faktorer ersättas med motiveringar. Orden varför och faktorer skall avse författarens analytiska tolkningar och de finns inte på s. 64–67. I avsnitt tre (s. 67) börjar författarens egen analys. Det betyder att han tar upp olika tidsfenomen som kan ha haft inflytande på utvecklingen. Rubriken lyder: ”Övriga, icke i uppropet nämnda, tänkbara motiv för firandet av mors dag.” På s. 172 finns rubriken ”Varför firar vi Halloween?”. Här granskas de skäl som anförs i enkätsvaren. Det rör sig alltså återigen om motiveringar i det insamlade materialet som redovisas. Rubriken bör därför ändras till ”Upplevelser av varför vi firar Halloween”.

Moralisk panik

I alla länder där Halloween har vunnit insteg har det förekommit olika former av kritik mot detta firande. Detta gäller även i USA. Med utgångspunkt i boken *Folk Devils and Moral Panics*, skriven av den brittiske sociologen Stanley Cohen 1972, har begreppet ”moralisk panik” kommit att diskuteras i många undersökningar. Herlitz anser att de former för motstånd och kritik som förekommit i Sverige (s. 158, 191, 195) inte är av den allvarliga art att de skulle kunna betecknas som utslag av moralisk panik. Agneta Lilja pekar på att detta begrepp har varit tillämpligt i USA (s. 88) men att det

inte är aktuellt i Sverige. I det sammanhanget frågar sig recensenten om Halloween inte har firats så våldsamt i Sverige som i USA eller om samhället och människorna är mer toleranta i Sverige än i USA. I Norge verkar Halloweenfirandet ha haft våldsammare former än i Sverige, utifrån den skildring som Ane Ohrvik ger i boken *Ritualer* (s. 156). Var går gränsen för att det skall vara relevant för forskaren att tala om moralisk panik och inte bara om oro? En sådan gränsdragning kunde Herlitz ha lyft fram och diskuterat. Oro kan sägas gälla det inre planet, dvs. upplevelsesidan, medan moralisk panik har en yttre sida där den inre oron utlöser ett aktivt agerande utåt mot det som man fruktar. Den etnolog som senast har diskuterat frågorna kring moralisk panik är Mats Nilsson i Göteborg med utgångspunkt i hans eget forskningsfält om dans ("Folkdjävlar" – om moralisk panik, *Vardagslivets fronter* 2006).

Forskarroll

Författaren uttrycker (s. 19) att han inte har någon bestämd uppfattning, vare sig positiv eller negativ, om de fester som han studerar. Han uppger att "de är för mig intressanta forskningsobjekt". Det låter som om hans forskarideal är att vara neutral eller objektiv. I så fall uppstår frågan om forskaren kan ställa sig vid sidan av och betrakta och analysera sina forskningsobjekt? Man kommer ju ändå inte ifrån frågan om forskarsubjektet. Det kunde i det sammanhanget ha varit av intresse om Herlitz anknutit till den reflexivitetsdebatt som särskilt under 1990-talet gjorde sig gällande inom etnologin i Sverige.

Författarens till synes neutrala ståndpunkt kan jämföras med att etnologerna Jonas Frykman och Agneta Lilja har uttalat sig värderande, nämligen nedlåtande respektive uppskattande, i media om Halloweenfirandet. De intervjuades i samma artikel i Aftonbladet den 31 oktober 1999. Frykman beklagade utvecklingen med Halloweenfirandet. Han ville ta upp kampen mot infantiliseringen av detta bruk. Lilja däremot menade att "jag kan inte inse att det kan vara så farligt med en fest, som bara är till glädje för människor".

Epokindelning

Herlitz har gjort en subjektiv epokindelning gällande mors dagsfirandet fr.o.m. 1919. Det rör sig om ungefärliga årtal som skall synliggöra de olika faserna i utvecklingsprocessen. Det är bra att epokerna inte utgörs av fasta årtal utan relateras till förändringsprocesserna från start till nedgång och en eventuell renässans. Jag

ställer frågan om det finns något belägg för renässans eller om den är så svag att den knappast syns. Författaren underbygger sitt resonemang om en eventuell renässans med att det har förekommit en viss ökning av antalet annonser jämfört med tidigare. I tabellen s. 119 märks en ökning i antalet annonser i flera av de undersökta tidningarna men inte i alla. En avvikelse uppvisar Göteborgs-Posten och Upsala Nya Tidning, där det har skett en markant minskning. Vid denna tid finns ingen påtalad förändring i fråga om tidsandan, vilken skulle kunna medverka till en positiv förändring gällande firandet i praxis, dvs. en renässans.

Inom tidigare etnologisk forskning talade man om innovation, regression och revitalisering. Författaren använder istället begreppen etablering, konsolidering, kulmen, nedgång och renässans med frågetecken. Här kunde han ha anknutit till tidigare ämneshistoriska diskussioner om revitalisering och nostalgi varvid bl.a. kan hänvisas till arbeten av Konrad Köstlin, Ulrika Wolf-Knuts och Anders Salomonsson.

Ett exempel på nedgångsperioden för mors dagsfirandet efter 1965 utgör det minskande antalet gravbesök på mors dag. Författaren uttalar sig om detta i allmänna ordalag (s. 202) men har inga närmare uppgifter om omfattningen av denna minskning. Vid Kyrkohistoriska arkivet i Lund sänds sedan 1962 ut frågelistor om kyrklig sed till alla Sveriges församlingar. År 1968 och 1974 fanns det en fråga om gravlyktor eller gravljus på mors dag. Jag har tagit del av en redovisning som har skett stiftsvis. De positiva svaren varierar från 12,5 % i Lunds stift till 41,1 % i Karlstads stift. Efter 1980 finns inga frågor om denna sed, vilket kan tyda på att den har blivit alltmer marginaliserad. Kanske har det växt fram tankar om att mors dag utgör de levande mödrarnas dag medan man firar de döda mödrarna vid allhelgonatiden?

För att få en uppfattning om gravbesökens antal och funktion i vår tid kunde författaren ha tänkt på att utföra fältarbete med intervjuer och observationer på kyrkogårdar i Uppsala på mors dag och dagarna före. Han kunde ha samtalat med människor som besökte gravarna denna dag. På kyrkogårdar kan man få till stånd fruktbara intervjusituationer, vilket jag har erfart vid egna fältarbeten.

Varför ställer Herlitz inte frågan om någon form av *epokindelning i anslutning till Halloween*? Det skulle man kunna göra även om det rör sig om en kort tidsperiod. Halloweenfirandet befinner sig tidsmässigt i en inledande fas. Då har forskaren tillfälle att samla in samtida praxismaterial, vilket inte var möjligt i fråga

om mors dag under 1920-talet. 2007 kan sägas utgöra samma årtal för Halloween som 1929 för mors dag i förhållande till inledningsåren 1996/1997 respektive 1919. Kanske har etableringsfasen för Halloweenfirandet gått över i konsolideringsfasen för att använda författarens beteckningar. Möjligen har vi redan uppnått en nedgångsfas att döma av tidningsartiklar från hösten 2006. I en artikel i Aftonbladet den 31 oktober 2006 med titeln "Nu plattar vi till pumporna" heter det: "Halloween för vuxna är stendött. Nu kommer det högtidliga Alla helgon tillbaka, fast de unga gillar fortfarande pumpor, bus och godis. ... Allt färre varuhus och bensinmackar skyltar med pumpor och dödskallar. Luften har gått ur. Halloween håller inte längre, säger Henrik Öhman vid Handelns utredningsinstitut. Han tror att Halloweenfirandet redan haft sin topp i Sverige. Det var som störst mellan 2000 och 2002. Sen dess har det gått lite på tomgång och blivit ute, säger Henrik Öhman."

Kanske förändringsprocesserna går mycket fortare nuförtiden än under mellankrigstiden. Dessa frågor kunde författaren ha diskuterat om han hade valt att ta del av empiri från 2000-talet och inte satt en främre gräns vid år 2000 (s. 148). Då kunde det ha blivit en processanalys i likhet med vad som har skett i fråga om mors dag.

Regionala och sociala skillnader

Författaren menar att några regionala skillnader i fråga om innovationsprocesser inte gör sig gällande eller går att påvisa i vår tid eftersom media och internet medverkar till att alla människor får veta om saker samtidigt (s. 147). Detta påstående har han utgått ifrån men inte prövat. Etnologen Mats Rehnberg menade däremot i sin doktorsavhandling 1965 om ljusständningen på gravarna vid allhelgonatiden att seden först introducerades i Stockholmsområdet (Värmdö) och sedan spred sig successivt ut över landet. På en del håll fanns det påtagligt motstånd, som i delar av västra Sverige. Kan vi nu, i enlighet med Herlitz resonemang, bortse från nyhetsmottagliga respektive mer motståndskraftiga områden gentemot nyheter? Sprids allting överallt på samma gång?

Religionssociologen Göran Gustafsson, som undersökt kyrkliga seder i Sverige 1995 och 2002, finner i flera sammanhang att Stockholmsområdet fortfarande är mest nyhetsmottagligt jämfört med övriga Sverige (LUKA 27 om *Kyrklig sed 2002*, 2006). Man kan i det sammanhanget fråga sig om innovatören Bengt Olander vid affärskedjan Buttericks och LEKO har haft möj-

lighet att vara framgångsrik med sina nyhetsinitiativ gällande Halloween just mot bakgrund av att han är verksam i Stockholm.

Vid Dialekt-, Ortnamns- och Folkminnesarkivet, DAG, i Göteborg finns en del material från västra Sverige som svar på en frågelista om Halloween. Detta material har samlats in alltsedan 1998 i anslutning till Agneta Liljas undersökning. Fredrik Skott har skrivit en uppsats i tidskriften *Svenska Landsmål* 2002 (s. 187–216) med utgångspunkt i svaren som har kommit in. Han ställer frågan om Halloweenhäxorna är arvtagare till de västsvenska påskkäringarna som ju fortfarande förekommer.

Skott har även distribuerat en frågelista om "Utklädningsupptåg i Sverige förr och nu". Om Herlitz hade tagit del av detta material kunde det ha gett honom ledtrådar för en diskussion om fortlevande regionala skillnader inom Sverige.

Man kan även fråga sig om det har uppstått en *social utjämning* i Sverige på så sätt att innovationsprocesserna inte längre är relaterade till olika sociala grupper. Detta diskuteras inte av författaren. Förr var det gärna de högre sociala skikten som tog de första initiativen i fråga om nyheter. De hade ju de bästa ekonomiska förutsättningarna.

Jämförelseobjekt mors dag och Halloween

I kapitel 4 (s. 201–208) vill författaren ge en konklusion av vad han har kommit fram till i sin avhandling med inriktning på förändringsperspektiv. I det sammanhanget tas för första gången både mors dag och Halloween samtidigt in i resonemanget. Kopplingen mellan dessa två högtider blir dock svag och visar tendenser till att vara konstlad. Något förändringsperspektiv kan inte tillämpas på Halloween med tanke på den tidsavgränsning som författaren har bestämt sig för.

Jag vill ställa frågan om det inte hade varit bättre om författaren valt *fars dag*, som firas andra söndagen i november, istället för Halloween som jämförelseobjekt. Då hade han kunnat göra en komparativ förändringsstudie över en längre tid, med tanke på att fars dag infördes tidigare i Sverige än Halloween, nämligen redan 1931. Han hade dessutom kunnat anlägga könsperspektiv på festfirandet. Fars dag har sitt ursprung i Amerika likaväl som mors dag och Halloween (Nils-Arvid Bringéus, 1999).

Författaren framhåller att mors dag inte är i linje med det sena 1900-talets tidsanda med tanke på den förändrade synen i samhället på moderskapet och skötseln av

hemmet. Kanske kan fars dag mer passa in i tidsandan om man betonar fars insatser i hemmet i samband med barnafödelse och barnets fortsatta uppväxt. Jag tänker på benämningen "pappamånad" som i den politiska retoriken markeras som mycket väsentlig. Om nu tidsandan är så viktig, som författaren argumenterar för, borde fars dag stå starkare än mors dag åtminstone på diskurs- eller retorikplanet. Människors praxis däremot återstår att undersöka.

Till slut vill jag framhålla att det har varit intressant att ta del av innehållet i Gillis Herlitz avhandling. Penetreringen av de olika kapitlen har gett mig många tankar som jag här har lagt fram. Avhandlingen har ett lätt språk och bör ha ett intresse för alla som intresserar sig för årshögtider och deras utformning under 1900-talet.

Anders Gustavsson, Oslo

Urban Ericsson: *Belägrade människor – Belägrade rum. Om invandrargöranden och förorter*. ETNOLORE 30. Uppsala universitet 2007. 192 s., ill. English summary. ISBN 978-91-506-1919-5.

"I förhållande till den Invandrartäta förorten och Invandraren", säger Urban Ericsson i inledningen av sin doktorsavhandling *Belägrade rum – Belägrade människor. Om invandrargöranden och förorter*, "kan man tala om en rasifierad fantasiram där subjektet avkrävs vissa hållningar och karaktäristiker för att bli synliga [sic], väcka intresse och uppmärksammas". Det är i samtida svenska massmedier som denna rasifiering utövar sitt tvång. Läsaren är kanske inte beredd att gå lika snabbt fram; nog går det att leta fram representationer av förorter och invandrare som sett annorlunda ut? Eller är det i stället hög tid för självrannsakan? Skulle vi alltså vara så troskyldiga i vår vita medelklassgodmodighet att detta kompakta faktum gått oss förbi? Hur läser vi egentligen morgontidningen?

Men så träder en diskret not från avhandlingens allra första sidor fram i minnet. Den förklarar att figurerna "den Invandrartäta förorten" och "Invandraren", med inledande versal, betecknar *stereotyper* om invandrartäta förorter och invandrare. Det är en avgörande precisering som hade förtjänat en mycket mera framskjuten ställning, men nu är vi i alla fall med i matchen: detta är en avhandling som vill analysera stereotyper! Ett uns av tvekan kanske kvarstår: är rasifiering det enda som organiserar stereotyperna på detta område? Eller – om

saken betraktas från ett annat håll och om ordet rasifiering tillskrivs en bred räckvidd – kan *stereotyper* om *invandrare* bli något annat än rasifierande? Och på tal om det – vad betyder egentligen ordet? Det definieras aldrig i avhandlingen ("stereotyp" består däremot med en definition men liksom i förbigående och inte särskilt inträngande och precist). Möjligen beror det på att begreppet numera anses inarbetat i den akademiska prosans självklarheter. Så är det kanske, men därmed reduceras väl läsekretsen radikalt till de redan införstådda? Och en viktig fråga kvarstår: vilken bredd har egentligen ordet i avhandlingen? Var börjar och slutar dess tillämpningsområde?

Men, men – en avhandling måste ju också få vara platsen där man följer ett perspektiv från början till slut. Där man fördjupar sig i en idé ända tills man nått dess botten. Förutsättningen för detta är att man lämnar utrymme för kritisk reflektion över idéns användbarhet och räckvidd; kring frågan vad perspektivet synliggör och döljer. Så får man väl betrakta Urban Ericssons avhandling. Utgångspunkten är given. Accepterar man den inte bör man läsa någon annan bok, i alla fall om man inte är intresserad av att få veta längs vilka vägar en resa från en sådan utgångspunkt slingrar sig fram och vilket slutmålet kan tänkas vara.

Författaren lägger ut två spår som löper genom avhandlingen och som stagar upp dess disposition. Det första ägnas åt "utarbetandet av en metodik som syftar till att frilägga stereotyper om den *Invandrartäta förorten*". Det andra "handlar om de mediala villkor som den som tilltalas och placeras inom ramen för Invandrartäthetens stereotyper förhåller sig till". Spåren banar sin väg genom en rad olika material. Viktigast av dessa är artiklar, inklusive bilder, i svensk press, till den dominerande delen dagspress, i huvudsak hämtat från databaserna *Presstext*, *Mediearkivet* och *Affärsdata* (någon diskussion förs inte om detta materialinsamlande via sökord och dess relation till forna dagars periodiserade dammsugning av tidningsarkiv. Frågan ligger kanske lite utanför avhandlingens kraftfält, men det gör den ju inte mindre intressant). Men också annat kommer till användning, såsom intervjuer med några i sammanhanget viktiga personer, statistik, observationer, bildkonstverk.

Metodiska och teoretiska infallsvinklar för analysen av materialet hämtas från en rad håll, till exempel från konstvetenskap, postkolonial teoribildning, från vad man kanske kan kalla modern svensk forskning om det mångkulturella samhället, från teoretiseringar av makt